

Alte Drucke

**MARCI || TVLLII CICE|| RONIS LIBER DE || AMICITIA. || Cum
annotationibus D. Erasmi Rote|| rod. & Melancht. hoc
signo *|| prænotis.**

Cicero, Marcus Tullius

Coloniae, MDXXXVIII

M. TVLLII CICERONIS LAELIVS, siue de Amicitia dialogus, ad Titum
Pomponium Atticum praefatio.

Nutzungsbedingungen

Die Digitalisate des Francke-Portals sind urheberrechtlich geschützt. Sie dürfen für wissenschaftliche und private Zwecke heruntergeladen und ausgedruckt werden. Vorhandene Herkunftsbezeichnungen dürfen dabei nicht entfernt werden.

Eine kommerzielle oder institutionelle Nutzung oder Veröffentlichung dieser Inhalte ist ohne vorheriges schriftliches Einverständnis des Studienzentrums August Hermann Francke der Franckeschen Stiftungen nicht gestattet, das ggf. auf weitere Institutionen als Rechteinhaber verweist. Für die Veröffentlichung der Digitalisate können gemäß der Gebührenordnung der Franckeschen Stiftungen Entgelte erhoben werden.

Zur Erteilung einer Veröffentlichungsgenehmigung wenden Sie sich bitte an die Leiterin des Studienzentrums, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

Terms of use

All digital documents of the Francke-Portal are protected by copyright. They may be downloaded and printed only for non-commercial educational, research and private purposes. Attached provenance marks may not be removed.

Commercial or institutional use or publication of these digital documents in printed or digital form is not allowed without obtaining prior written permission by the Study Center August Hermann Francke of the Francke Foundations which can refer to other institutions as right holders. If digital documents are published, the Study Center is entitled to charge a fee in accordance with the scale of charges of the Francke Foundations.

For reproduction requests and permissions, please contact the head of the Study Center, Frau Dr. Britta Klosterberg, Franckeplatz 1, Haus 22-24, 06110 Halle (studienzentrum@francke-halle.de)

urn:nbn:de:gbv:ha33-1-154833

M. TVL.

LII CICERONIS LAELIVS,

sive de Amicitia dialogus, ad Titum

Pomponium Atticum praefatio.

VINTVS Mutius Augur Scæ Lelius Scæ

uola multa narrare de C. Lelio so uola Aus

cero suo memoriter & iucunde so guris &

lebat, nec dubitare illu in omni ser cer.

mone appellare sapientem. Ego autem a patre

ita eram deductus ad Scæuola sumpra uirili co

ga, ut quoad possem & liceret, a senis latere nū

quam discederem. Itaq; multa ab eo prudenter

disputata, multa etiam breuiter & commode di

cta memoria mandabam, fieriq; studebam eius

prudencia doctior. Quo mortuo, me ad pontifi

cem Scæuolam contuli, quem unum nostræ ciui

tatis & ingenio, & industria præstantissimū au

deo dicere. Sed de hoc alias, nunc redco ad Au

gurem. Quum sæpe multa narraret, tum memi

ni domi in hemicyclo sedentē (ut solebat) cum

ego essem unā, & pauci admodum familiares,

in eum sermonem incidere, qui tum ferē multis

erat in ore. Meministi enim profecto, ut opinor

Attice, & eo magis, quod P. Sulpitio utebare

A 2

multum

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

hinc stans quod

M. T. CICERONIS

P. Sulpitius
& **Q. Pompeius**, quo
rum alter
tribunus,
alter uero
cōsul fuit.

de odio et
diffidētia amicorum

De amicis et
de odio et
diffidētia
amicorum
lib. 7.

multum, cum is tribunus pleb. capitali odio
Q. Pompeio, qui tum erat consul, diffideret, qui
cum coniunctissime & amantissime uixerat qui
ta hominum esset uel admiratio uel querela. Ita
que tum Scæuola, cum in eam ipsam mentio-

nem incidisset, exposuit nobis sermonem Lælij
de amicitia habitum ab illo secum, & cum alte-
ro genero C. Fannio Marci filio, paucis diebus
post mortem Africani. Cuius disputationis sen-
tentias memorię mandauī, quas in hoc libro ex-

posui meo arbitratu. Quasi enim ipsos introdu-
xi loquentes, ne inquam, & inquit sæpius inter-
poneretur. Atq; ideo feci, ut tanquam à præsen-

tribus coram haberi sermo uideretur. Quum ce-
nim mecum sæpe ageres, ut de amicitia scribere
rem aliquid, digna mihi res, tum omnium cogi-
tatione, tum nostra familiaritate uisa est. Itaq;

feci non inuitus, ut prodessem multis tuo roga-

Cato maior.
• Dialogo
rum autori-
tatis.

tu. Sed ut in Catone maiore feci (qui est scriptor
ad te de senectute) Catonem induxi senem di-
sputantē, quia nulla uidebatur aptior persona, que
de illa ætate loqueretur, q̄ eius: qui & diutissime

senex fuisset, & in ipsa senectute præ ceteris flo-
ruisset. Sic cum accepissemus à patribus maxime
memorabilē C. Lælij & P. Scipionis familiarita-
tem, C. Lælij p̄sona uisa est idonea fuisse, quæ de
amicitia ea ipsa differeret, quæ disputata ab eo

memi-

amicitia et
diffidētia

Altera pars est
sermonis inter
bat de amicitia
de sua uoluntate
fieri et scribere

Ann. lib. 12.

cap. 7.

Amplification
in ab. 12. 10. 11.

ut Thales milesia

Solon salaminus

Chilonia Septe Gre

ademonia

pittacus

mytilenus

Bras priu

uensis

clausolus

linolus

perianolus

Cornithius

Anacharsis

myson

epimenides

perantatio

De Au

gurii offi

cio lib. 1

diuinatio.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

a. 12. 10. 11.

M. T. CICERONIS

constant^{er} uel responsa acute ferebantur, pro
pterea quasi cognomen iam habebat in senectu
re sapientis. Te autem alio quodam modo di
cunt, non solum natura & moribus, uerum etiam
studio & doctrina esse sapientem. Nec sicut uul
gus, sed ut eruditi solent appellare sapientem,
qualem in reliqua Græcia neminem. Nam qui
septem appellantur, eos, qui ista subtilius qua
runt, in numero sapientum non habent. Athe
nis unum accepimus, & eum quidem etiam A
pollinis oraculo sapientissimum iudicatum.
Hanc esse in te sapientiam existimant, ut omnia
tua in te posita esse ducas, humanosq; casus uir
tute inferiores esse putes. Itaque ex me quaerit,
credo, & ex hoc item Scæuola, quonam pacto
mortē Africani feras, eoq; magis, quod his pro
ximis Nonis cū in hortos D. Bruti * Auguris,
commentandi caula (ut assolet) uenissimus, tu
non affuisti, qui diligentissime semper illum diē,
& illud munus solitus esses obire. Scæuola. Que
runt quidem C. Læli multi, ut est à Fannio di
ctum. Sed ego id respondeo, quod animaduerti
re dolorem, quem acceperis, cū summi uiri, tum
amantissimi morte, ferre moderate, nec potuis
se non comoueri, nec fuisse id humanitatis tueri:
quod autem his Nonis in nostro collegio nō af
fuisses, ualetudinē respondeo causam, non mor
tutiam

LAELIVS DE AMICITIA.

stittum fuisse. Lælius. Rectè tu quidem Scæuola
& uere. Nec enim ab isto officio, quod semper
usurpauisti, cum ualerem, abduci incommode meo
debui, nec ullo casu arbitror hoc constanti ho-
mini posse contingere, ut ulla intermissio fiat

officij. Tu autem Fanni qui mihi tantum tribu-
dicis, quantum ego nec agnosco, nec postulo, fa-
cis amice, sed ut mihi uideris non recte iudicas
de Catone, aut enim nemo (quod quidem ma-
gis credo) aut si quisquam est, ille sapiens fuit.
Quomodo enim (ut alia omittam) mortem fi-
lij tulit? Memineram Paulum, uideram Caium.
Sed hi ne comparentur Catoni maximo & spe-
ctato uiro. Quamobrem caue Catoni antepo-
nas ne istum quidem ipsum, quæ Apollo (ut ais)

M. T. CICERONIS

ter angī, non amicum, sed seipsum amantis est.

Cum illo uero quis neget actum esse praeclares

nisi enim (quod ille minime putabat) immorta

litate optare uellet, quid non est adeptus, quod

homini fas esset optare? Qui summam spem ci

uium, quam de eo iam puero habuerant, conti

nua adoleſcēs incredibili uirtute superauit, qui

consulatum petijt nunquam, factus est consul

4 bis, primum ante tempus, iterum sibi suo tempo

re, Reipubli. penē sero, qui duabus urbibus euer

sis, inimicissimis huic imperio, non modo prae

sentia, uerum etiam futura bella deleuit. Quid

dicam de moribus facillimis? de pietate in ma

trem? liberalitate in sorores? bonitate in iustos?

iustitia in omnes? hęc nota sunt uobis: quam au

tem ciuitati charus fuerit, morore funeris indi

catum est. Quid igitur hunc paucorum anno

5 rui accessio iuuare potuisset? senectus enim qua

uis non fit grauis (ut memini Catonem uno an

no antequam mortuus est, mecum & cum Scip

ione differere) tamen aufert eam uiriditate, in

qua etiam nunc erat Scipio. Quamobrem uita

quidem talis fuit, uel fortuna, uel gloria, ut nihil

posset accedere. Moriendi autem sensum cele

ritas abstulit, quo de genere mortis difficile di

ctu est. Quid homines suspicentur, uidetis. Hoc

tamen uere licet dicere P. Scipioni ex multis

diebus

et relig. finis pphie
pudmos bonos est
quid hinc est
hinc pphie est
mortalit. talis, no
mortalit. talis, no

Amphibia
in m. talis.

Scipio

Scipionis
mors a to
ta R. homa
deplorata

primi ang
m. talis pphie
quod no sit pph
inter solitudin
propter uind m. talis

LAELIVS DE AMICITIA.

diebus, quos in uita celeberrimos letissimosq; uiderit, illum diem clarissimum fuisse, cum senatu dimisso domum reductus ad uesperam est à patribus concriptis, à populi Romani socijs, & Laetinijs, pridie quàm excessisset uita, ut ex tam alto dignitatis gradu ad superos uideatur potius, quàm ad inferos peruenisse. Neq; enim assentior his, qui hæc nuper differere coeperunt, cum corporibus simul animas interire, atque omnia morte deleri: plus apud me antiquorum autoritas ualeat, uel nostrorum maiorum qui mortuis tam religiose iura tribuerunt, quod non fecissent profecto si nihil ad eos pertinere arbitrarentur, uel eorum, qui in hac terra fuerunt, magnamq; Græciam (quæ nunc quidem deleta est, tum florēbat) institutis & præceptis suis erudierunt, uel eius qui * Apollinis oraculo sapientissimus est iudicatus, * qui non tū hoc, tum illud, ut inplerisq; sed idem dicebat semper animos hominū esse diuinos, inq; cum e corpore excessissent reditum ad cælum patere, optimoq; & iustissimo cuiq; expeditissimum, quod idem Scipioni uidebatur, qui idem quasi præfagiret, per paucis ante mortem diebus, cum & Pilus & Manilius adessent, & alij plures, tuq; etiam Scæuola me conuenisses, differuit triduum de Republica: cuius disputationis fuit extremum serē de immortalitate.

A s tate

Confutatio
Quod ani
ma sit im
mortalis.

Lehi
Plinius argu
nitio de immor
tali anime ab
auaritia:

* De Py
thagora
loquitur.
* Inuchiē
in Plato
ne, qui uia
ria de ani
me immor
talitate
sensit.
Pilus.

vide Marro:
in in Odm
Scipioni.

Cor. Tholoi et peritoli
Jamonis et pithi:
pallus et cretus: rhythos et xacholis

LÆLIUS DE AMICITIA.

seculis, uix tria aut quatuor nominantur paria
amicorum, quo in genere sperare uideor Scipio
nis amicitia & Lælii, notam posteritati fore.
Fannius. Illud quidem Lælii ita necesse est. Sed
quoniam amicitiae mentionem fecisti, & sumus
otiosi, per gratum mihi feceris, spero item Scæ-
uola, si quemadmodum soles de cæteris rebus,
cum ex te queruntur, sic de amicitia disputaris,
quid sentias, qualē existimes, quæ præcepta des.

Scæuola. Mihi uero erit gratum, atq; id ipsum
cum tecum agere conarer Fannius anteuertit.

Quamobrem utriq; nostrum gratū admodum
feceris, Lælius. Ego uero non grauarer, si mihi
iple considerem. Nam & præclara uisa res est, et
sumus (ut dixit Fannius) otiosi, sed q̄s ego sum?

aut quæ in me est facultas? doctorū est ista con-
suetudo eaq; Grecorū, ut ijs præponatur, de quo
disputent, quamuis subito. Magnum opus est, e-
getq; exercitatione non parua.

Quamobrem
quæ disputari de amicitia possunt, ab eis censeo
petaris, qui ista profitentur. Ego uos hortari

tantum possum, ut amicitiam omnibus rebus hu-
manis anteponatis. * Nihil est enim tam natu-
ræ aptum, tam conueniens ad res uel secundas,

uel aduersas. Sed hoc primum sentio, nisi in bo-
nis amicitiam esse non posse. Neq; id ad uiuum
refesco, ut illi qui hæc subtilius disserunt fortasse

uere,

Nisi et Enriah apud

Vix tria uirgiliū

aut quatuor g: ab

or amicos Enri: do

rum paria Amelli:

canō

Cephalis: lly

g XXXI.

Loco

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

utroq;

9 uere, sed ad communem utilitatem parum. Ne-
gant enim quengquam uirum bonum esse, nisi sa-
pientem. Sit ita sane, sed eam sapientiam inter-
pretantur, quam adhuc mortalis nemo est con-
secutus. Nos autem ea quæ sunt in usu, uitæque
communi, non ea quæ finguntur, aut optantur spe-
rare debemus. Nunquam ego dicam C. Fabri-
cium, M. Curium, T. Coruncanum, quos sapien-
tes nostri maiores iudicabant, ad istorum nor-
mam fuisse sapientes. Quare sibi habeant sapien-
tiæ nomen, & inuidiosum & obscurum, conce-
dant; ut hi boni uiri fuerint: neque id quidem
facient, negabunt id nisi sapienti posse concedi.
Agamus igitur pingui Minerua, ut aiunt. Qui
ita se gerunt, ita uiuunt, ut eorum probetur fi-
des, integritas, æqualitas, liberalitas: nec sit in
eis ulla cupiditas, uel libido, uel audacia, sintque
magna cōstantia, ut hi fuerunt, quos modo no-
minaui. Hos uiros bonos, ut habiti sunt, sic etiam
appellādos esse putemus, qui assequuntur quan-
tum homines possunt, naturam optimam rectè
uiuēdi ducem. Sic enim perspicere mihi uideor,
ita natos esse nos, ut inter oēs esset societas que-
dam. Maior autē, ut quisque proxime accederet.
Itaque ciues potiores sunt quam peregrini, & propin-
qui quam alieni: cum his enim amicitiam natu-
ra ipsa peperit. Sed ea non satis habet firmitatis.

Natura o-
prima re-
cte uiuēdi
dux.

Amicitia

Amicitia non est in
rebus nisi illud
non sapit Stoicus.

Gellius lib. 14.
Corp. 1. Pingui Mi-
nerua.

10

Namque

LAELIVS DE AMICITIA.

Nāq; hoc præstat amicitia propinquitati, quod
 ex propinquitate beneuolentia tolli potest, ex
 amicitia autem non potest. Sublata enim bene-
 uolentia, amicitia^{qz omnia} nomen tollitur, propinquitat^{constat multa beneuolentia}
 is manet. Quanta autem uis amicitie sit, ex hoc
 intelligi maxime potest, quod ex infinita socie-
 tate generis humani, quam conciliauit ipsa na-
 tura, ita contracta res est, & adducta in angu-
 stum, ut omnis charitas aut inter duos aut inter
 paucos iungeretur. Est aut amicitia nihil aliud,
 nisi omnium diuinarum, humanarumq; rerum
 cum beneuolentia & charitate summa consensio.
 Quā quidem haud scio, an, excepta sapientia,
 quicquam homini melius sit à Dijs immortalib^{qz omnia}
 datum. * Diuitias alij præponunt, bona alij ua-
 letudinem, alij potentiam, alij honores. Multi-
 etiam uoluptates: Beluarum hoc quidem extre-
 mum est. Illa autem superiora sunt caduca & in-
 certa, posita nō tam in nostris consilijs quam in
 fortunæ temeritate. Qui autem in uirtute sum-
 mum bonum ponunt, præclare illi quidem, sed
 hæc ipsa uirtus amicitia gignit & continet. Nec
 sine uirtute amicitia esse ullo pacto potest. Tam
 uirtutem ex consuetudine uitæ, sermonisq; no-
 stri interpretemur. Nec metiamur eam (ut qui-
 dam indocti) uerborum magnificentia, uirosq;
 bonos, eos qui habentur, numeremus, Paulos,
 Catones

*Amicitia
 est inter bo-
 nos et pares*

*11
 Amicitia
 definitio.*

*Amp. Afrani
 & collat.*

** Distribu-
 tio, qua re-
 liquis bo-
 nis ante-
 fert amici-
 tiam.*

*15
 Reposto ad obiectu
 An uirtu maxi
 Sine uirtu
 te amici
 tia esse nō
 potest.*

*Contra
 Obiecto*

9 mil cat visio
te mltat p. 108
4. J. mltat p. 108

Catonēs, Caios, Scipionēs, Pilos, his communis
uita contenta est. Eos autem omittamus, qui o-
mnino nusquam reperitur. Tales igitur inter
uiros, amicitia tatas opportunitates habet, quā

LAELIVS DE AMICITIA.

citia contineat, tamen illa nimirum praestat o-
mnibus, quod bona spe praelucet in posterum.
Nec debilitari animos, aut cadere patitur, ^{amicitia} uerū
etiam iam amicū qui intuet, tanquam ^{imago} exemplar
aliquod intuet sui. Quocirca & ^{amicitia} absentes adfunt,
& ^{in opib.} egentes abundant, & ^{infirmi} imbecilles ualent, & qd
difficilius dictu est, ^{amicitia} mortui uiuunt. Tanrus eos
honos, memoria, desiderium prosequitur amico-
rum. Ex quo illoru beata mors uideat, horum uita
laudabilis. Quod si ^{ex hinc} exemeris ex natura rerū be-
nevolentiae ^{amicitia} conjunctionem, nec domus ulla, nec
urbis itare poterit, nec agri quide cultus perma-
nebit: id si minus quidem intelligit, quanta uis
amicitiae, concordiaeq; sit, ex dissensionibus, atq;
ex discordijs percipi potest. Quae enim domus
tam instabilis, quae tam firma ciuitas est, quae non
odij atq; dissidij funditus possit euerri? Ex quo
quantū boni sit in amicitia, iudicari potest. A-
grigentum doctū quendam uirum carminib;
Graecis uaticinatum ferunt, quae in rerū natura,
toroq; mundo constarent, quaeq; mouerent, ea
cōtrahere amicitiam, dissipare discordiam: atq;
hoc quidem omnes mortales & intelligūt, & re-
probant. Itaq; si quādo aliquod officium extitit
amici in periculis aut adeundis, aut communi-
candis, quis est qui id non maximis efferat lau-
dibus? * Quiclamores tota cauea nuper in ho-

Epiphoca.

IS Ampeficatio
Omnia sicut con-
ne amicitia in uario
tia corrumpunt.

Amicitia qd.

Contordia qd.
ne ut res p.
distancia maxi
mi x. lab. d. l.

Empedocles Agri-
gentius
poeta, dice-
bat oēs
res & mū-
dum totū
cōstare ex
amicitia.

*Com-
muni-
ca-
tio*

* Hypoty-
pōis.
Cauca.

*long. ubi in
thralis pōty
p. l. n. s. l. n. s.
p. n. s.*

M. T. CICERONIS

On. 9
Ab. 4: de Oreste
tristimm & Pylade.
Elogia: 4:

in ditorem
haggia abest?
o-b-m-b

Conclusio. de me:
offitiale / vltitiale /
et in d. itale ammi
• alig:

qz ed homo
eloquio. **Filum ora**
tionis.

Visoria
ex gromk
A fank

Imperit castus
de ransa am
alig:

plm migi p'mit

Q' anrogo

Quarfrand est unino
R vj ad aras:

spitis & amici mei M. Pacuij fuerūt in noua fa
bula, cum ignorante rege uter eorum esset Ore
stes, Pylades Orestem se esse diceret, ut pro illo
necaretur. Orestes autem, ita ut erat, Orestem se
esse persequeretur. Stantes autē plaudebant in re
ficta. Quid arbitramur in uera fuisse facturos?
Facile indicabat ipsa natura uim suam, cū homi
nes quod facere ipsi non possent, id recte fieri in
altero iudicarent. Haec enim mihi uideo de ami
citia quod sentirem, potissime dixisse, si qua pre
terea sunt (credo autem esse multa) ab his si ui
debit, qui ista disputat quæritote. Fannius. Nos
autem a te potius, quāq; etiam ab istis sepe que
siui, & audiui non inuitus equidē. Sed aliud quod
dam expetimus fili orationis tuae. Scauola. Tu
magis id dices Fanni, si nuper in hortis Sci
pionis, cum est de Repub. disputatum, affuisses,
qualis tū patronis iustitiæ fuit contra accu
sam orationem Pili. Fannius. Facile id quidem
fuit iustitiā iustissimo uiro defendere. Scauola.
Quid, amicitia nonne facile erit, qui ob eam
summā fidē, constantia, iustitiāq; seruata, ma
ximam ceperit gloriam? Laelius. Vim hoc qui
dem est asserre. Quid enim refert, qua meratio
ne cogatis? Cogitis certe studijs enim generos,
præsertim in re bona, tum difficile est, cū ne
quum quidē obistere. Sapissime igitur mihi de
amicitia

M. T. CICERONIS

Ennius

Nihil ama-
bilis uir-
tute, nihil
qd magis
alliciat ho-
mines ad
diligendū.

quasi lumen aliquod probitatis & uirtutis pro-
spicere uideamur. Nihil est enim amabilius uir-
tute, nihil quod magis alliciat homines ad dili-
gendum: quippe cum propter uirtutem & pro-
bitatem eos etiam, quos nunquā uidimus, quo-
dammodo diligamus. Quis est qui C. Fabriū,

Antisthenes

*qui sed
uirtutem
et uirtutem
est uirtutem
ne con-
fessio
regi*
De Spurio
Cassio T.
Liui. lib. 2.
De Sp. Me-
lio lib. ab
urbe cōdi-
ta quarto.
Pyrrhus
& Annib-
bal.

M. Curij cum charitate aliqua & beneuolentia
memoriā non usurpet, quos nunquam uiderit.
Quis autē est qui Tarquinium Superbum, qui Sp.
Cassium, Sp. Melium non oderit? Cum duobus
ducibus de imperio in Italia decertatū est, Pyr-
rho & Annibale. Ab altero propter probitatem
eius nominis, nō alienos animos habemus. Al-
terum propter crudelitatem eius, semper hec ci-
uitas oderit. Quod si tanta uis probitatis est, ut
eam uel in eis quos nunquam uidimus, uel quod
maius est, in hoste etiam diligamus, quid mirū
est, si animi hominum moueantur, cum eorum
quibus cum usu coniuncti esse possint, uirtutem
& bonitatem perspicere uideantur. Quāq; con-
firmat amor & beneficio accepto, & studio per-
specto, & consuetudine adiuncta, quibus rebus
ad illum primum motum animi & amoris adhi-
bitis, admirabilis quēdam exardescit beneuolē-
tiæ magnitudo, quam si qui putant ab imbecilli-
tate proficisci, ut sit per quam quisq; assequatur
quod desideret, humilem sanē relinquunt, & mi-
nime

Plato

*A minore
ad magis*

*Confutatio
de uirtute*

est, si animi hominum moueantur, cum eorum
quibus cum usu coniuncti esse possint, uirtutem
& bonitatem perspicere uideantur. Quāq; con-
firmat amor & beneficio accepto, & studio per-
specto, & consuetudine adiuncta, quibus rebus
ad illum primum motum animi & amoris adhi-
bitis, admirabilis quēdam exardescit beneuolē-
tiæ magnitudo, quam si qui putant ab imbecilli-
tate proficisci, ut sit per quam quisq; assequatur
quod desideret, humilem sanē relinquunt, & mi-
nime

LAELIUS DE AMICITIA.

nime generosum (ut ita dicam) ortum amicitie,
quam ex inopia atque indigentia nasci uolunt.
Quod si ita esset, ut quisque ualitudinis minimū
in se esse arbitraretur, ita ad amicitia esset aptis-
simus, quod longe secus est. Ut enim quisque sibi
plurimum confidit, & ut quisque maxime uirtute
& sapientia sit munitus est, ut nullo egeat, suamque
omnia in seipso posita iudicat, ita in amicitia ex-
petendis, colendisque maxime excellit. Quid em-
erat Africanus indigens mei? Minime hercle:
at ne ego quidem illius, sed ego admiratione qua-
dam uirtutis eius, ille uicissim opinione fortasse
nonnulla, quā de meis moribus habebat, me di-
lexit, auxit beneuolentia consuetudo. Sed quan-
quam utilitates multae & magne cōsecure sunt,
non sunt tamen ab earū spe causae diligendi pro-
fectae. Ut enim benefici liberales sumus, nō ut
exigamus gratiam (neque enim beneficium scēne-
ramur) seu natura propensi ad liberalitatē su-
mus. Sic amicitiam nō spe mercedis adducti,
sed quod omnis eius fructus in ipso amore inest,
expetendam puramus. Ab his qui pecuniam ritu
ad uoluptatem omnia referunt, longe dissenti-
mus: Nec mirum: nihil enim aliū, nihil magnifi-
cum, ac diuinum suscipere possunt, qui suas oēs
cogitationes abiecerunt in rem tam humilem,
tamque contemptam. Quamobrem hos quidem ab

B 2 hoc

A suo
exple:

de fide
omne to amicitie

Nō esse spe
mercedis
beneficium
Amicitia
non spe
mercedis,
sed ex fru-
ctu amo-
ris expete-
da est

Contra
epimod
moda lūm

Epilogus
hoc
epilogus

M. T. CICERONIS

hoc sermone remoueamus, ipsi autem intelligamus a natura gigni sensum diligendi, et benevolentie charitatem, facta significatione prohibitis, quam qui appetiuerunt, applicant sese, & propius admovent, ut usu eius quem diligere ceperunt, fruantur & moribus, sintque pares in amore, & equales, propensoresque ad bene merendum, quam ad repositendum. Atque hec inter eos sit honesta certatio. Sic & utilitates ex amicitia maxime capientur, & erit eius ortus a natura, quod ab imbecillitate, et grauior et uerior. Nam si utilitas amicitias coglutinaret, eadem commutata dissolueret. Sed quia natura mutari non potest, idcirco uere amicitie sempiternae sunt. Quotum quidem amicitiae uidetis, nisi quid adhuc forte uultis. Scruola. Tu uero perge Laeli, pro hoc enim qui minor est natu, meo iure respondeo, Fannius. Responde tu quidem, quamobrem audiamus.

LAELIUS.

AVDITE uero optimi uiri, ea quae sapissime inter me & Scipionem de amicitia diserebantur. Quaquam ille quidem nihil difficilius esse dicebat, quam amicitiam usque ad extremum uitae diem permanere. Nam uelut non idem expediret utriusque, incidere saepe, uelut de Repub. non idem sentirent. Mutari etiam mores hominum saepe dicebat, alias aduersis rebus, alias

Nihil difficilius quam amicitiam usque ad extremum uitae diem permanere.

gignit amicitiam ex natura

Quoniam omnia sunt a natura

Conspicua est amicitia quae a natura est, perperuo durat.

Immerito ex se ipso dicitur, eandem rationem dicitur amicitiam

Laetus attente

et ab omni oblatione

494

grate

stat. 11.
LAELIVS DE AMICITIA.

etate ingrauescente, atq; earum rerum exemplū
ex similitudine capiebat incunūis ætatis, quod
summi puerorū amores sæpe unā cū prætextā,
& toga deponerent. Sin autē ad adolescentiam
perduxissent, dirimi tamen interdum conten-
tione, uel luxuriæ conditione, uel commodi ali-
cuius, quod idem adipisci uterque non posset.

Quod si qui lōgius in amicitia prouecti essent,
tamen sæpe labefactari, si in honoris contentio-
nem incidissent. Pestem enim maiorem esse nul-
lam in amicitijs, q̄ in plerisq; pecuniæ cupidita-
tem. In optimis quibusq; honoris certamen, &
gloriæ. Ex quo inimicitias maximas sæpe inter
amicissimos extitisse. Magnā etiā dissidia, & ple-
runq; iusta nasci, cum aliquid ab amicis quod re-
ctum non esset, postularetur, ut aut libidinis mi-
nistri, aut adiutores essent ad iniuriā. Quod qui
recusarent, quamuis honeste id facerent, ius ta-
men amicitiaē deferere arguerent ab his quibus
obsequi nollent: illos autem qui quiduis ab ami-
co auderent postulare, postulatione ipsa profi-
teri, omnia se amici causa esse facturos. Eorum
querela inueterata, nō modo familiaritates ex-
tingui solere, sed etiā odia gigni maxima, atq;
sempiterna. Hęc ita multa quāsi factō impendere
amicitijs, ut omnia subterfugere, non modo sa-
pientia, sed etiam felicitatis diceret sibi uideri.

B 3 Quam-

*De laelio
Sapientia*

*Alia ta q̄ dixit
amicitia*
Nulla ma-
ior pestis i
amicitia,
q̄ pecuniæ
cupiditas.

*De laelio
Sapientia*
Nulla ma-
ior pestis i
amicitia,
q̄ pecuniæ
cupiditas.

*De laelio
Sapientia*
Nulla ma-
ior pestis i
amicitia,
q̄ pecuniæ
cupiditas.

*De laelio
Sapientia*
Nulla ma-
ior pestis i
amicitia,
q̄ pecuniæ
cupiditas.

*De laelio
Sapientia*
Nulla ma-
ior pestis i
amicitia,
q̄ pecuniæ
cupiditas.

*De laelio
Sapientia*
Nulla ma-
ior pestis i
amicitia,
q̄ pecuniæ
cupiditas.

*De laelio
Sapientia*
Nulla ma-
ior pestis i
amicitia,
q̄ pecuniæ
cupiditas.

*De laelio
Sapientia*
Nulla ma-
ior pestis i
amicitia,
q̄ pecuniæ
cupiditas.

*De laelio
Sapientia*
Nulla ma-
ior pestis i
amicitia,
q̄ pecuniæ
cupiditas.

*De laelio
Sapientia*
Nulla ma-
ior pestis i
amicitia,
q̄ pecuniæ
cupiditas.

*De laelio
Sapientia*
Nulla ma-
ior pestis i
amicitia,
q̄ pecuniæ
cupiditas.

*De laelio
Sapientia*
Nulla ma-
ior pestis i
amicitia,
q̄ pecuniæ
cupiditas.

*De laelio
Sapientia*
Nulla ma-
ior pestis i
amicitia,
q̄ pecuniæ
cupiditas.

*De laelio
Sapientia*
Nulla ma-
ior pestis i
amicitia,
q̄ pecuniæ
cupiditas.

*De laelio
Sapientia*
Nulla ma-
ior pestis i
amicitia,
q̄ pecuniæ
cupiditas.

*De laelio
Sapientia*
Nulla ma-
ior pestis i
amicitia,
q̄ pecuniæ
cupiditas.

*De laelio
Sapientia*
Nulla ma-
ior pestis i
amicitia,
q̄ pecuniæ
cupiditas.

*De laelio
Sapientia*
Nulla ma-
ior pestis i
amicitia,
q̄ pecuniæ
cupiditas.

In quibus sit faciendum amicis et
quid in amicitia periculum sit pertinet
in violentia ipsa

M. T. CICERONIS

Quatenus
amor in a
micitia p
gredi de
beat.
Coriola
nus arma
contra pa
triam mo
uens.

Deprecari
videtur quod est a se
crimen re
mouere.
Nefaria
uox C.
Blosij.

In quibus
vis a Blosio.

Amphiscium
quod operantur

Nulla est
excusatio
peccati, si
amici cau
sa pecca
ueris.

Quamobrem id primū uideamus, si placet, qua
tenus amor in amicitia progredi debeat, num
si Coriolanus habuit amicos, ferre contra patriā
arma illi cum Coriolano debuerit? Num Beci
linum amici regnū appetentem? Num Sp. Me
lium iuuare debuerunt? Tiberium quidem Grac
chum Remp. uexantem a Q. Tuberone, æ quali
busq; amicis derelictum uidebamus, At C. Blo
sius Cumanus hospes familie nostræ Scæuola,
cum ad me, qui aderam cum Lenate & Rutilio
consulibus in consilio deprecatur uenisset, hæc
ut sibi ignoscerem causam afferbat, quod tanti
Tib. Gracchum fecisset, ut quicquid ille uellet,
sibi faciendum putaret. Tum ego, etiam tunc, inq;
si te in capitolium faces ferre uellet? Nunquam,
inquit uoluisset id quidē, sed si uoluisset, paruiss
sem. Videtis q̄ nefaria uox, et hercle ita fecit, uel
plus etiam quam dixit. Non enim paruit ille Ti
berij Gracchi temeritati, sed etiā præfuit, nec se
comitem illius furoris, sed ducē prebuit. Itaque
hæc amentia questione noua perterritus, in Asiā
profugit, ad hostes se contulit, pœnas Reipub.
græues iustasq; persoluit. Nulla est igitur excu
satio peccati, si amici causa peccaueris. Nā cum
conciliatrix amicitie uirtutis opinio fuerit, dif
ficile est amicitia manere, si a uirtute defeceris.
Quod si rectū statuerimus, uel cōcedere amicis,

to dicitur
quidam
perit ex amicitia

LAELIVS DE AMICITIA.

quicquid uelint, uel impetrare ab amicis quicquid
uelimus: perfecta quidem sapientia sumus, si ni-
hil habeat res uir^{impetito}: sed loquimur de his amicis,
qui ante oculos sunt, quos uidemus, aut de qui-
bus memoriam accepimus, aut quos nouit uita
communis. Ex hoc numero nobis exempla su-
menda sunt, & eorum quidem maxime, qui ad sa-
pientiam proximè accedunt. Vidimus Paulum
Aemilium C. Lucinio familiarē fuisse (sic a pa-
tribus accepimus) bis unā consules, & collegas
in censura. Tum etiā cum ijs, & inter se coniun-
ctissimos fuisse M. Curium, & T. Coruncanum
memoriē traditum est. Igitur ne suspicari quidem
possumus, quenquā horum ab amico quippiam
contendisse, quod contra fidem, contra iusiura-
dum, contra Remp. esset. Nā hæc quidem in tali-
bus uiris quid attrinet dicere, si contendissent,
scio impetraturos nō fuisse, cum illi sanctissimi
uiri fuerint. Aequè autē nefas sit tale aliquid &
facere rogatum, & rogare. At uero Tib. Gra-
chum sequebatur C. Carbo, C. Cato, & minime
tunc quidem Caius frater, nunc idem acerrimus
inimicus.

HAEC igitur prima lex in amicitia san-
ciatur, ut neque rogemus res turpes, nec
faciamus rogati. Turpis enim excusatio est, &
minime accipienda, cū in cæteris peccatis, tum

Prima lex
in amicitia,
ut neq; ro-
gemus res
turpes,
nec facia-
m^{us} rogati

Exemplum de sapientia amicitia
q. aliquis sapienter fieri conuenit
hanc de lege in

quod est cetera
Amicitia
q. non sit ex
illa familia Ca.
torn

B 4

M. T. CICERONIS

*Anastrophe p
commo. cap.*

*Excurret
in teporū
calamita-
tes.*

*Cine vela de
calamitatē
hinc tempo-
rum.*

*Implet
legem Gracchi.*

*qm conatus
p. lites Gracchi
vindictam li
i. offe*

*i. Exemplo Grac-
chianis p. lites
postea alij se
querunt.*

*i. si nō esset
onus in li. li.
torelur contra
Romano.*

*Reat ad
propheta.*

si quis contra Remp. se amici causa fecisse fatea-
tur. * Etenim eo loco Fanni & Scaupola locati
sumus, ut nos longe pspicere oporteat futuros
casus Reipub. Deflexit enim iam aliquantulum
de spatio curriculorū; consuetudo maiorum. Tib.
Gracchus regnum occupare conatus est, uel re-
gnauit is quide paucos menses Nunquid simile
populus R. o. audierat aut uiderat: hunc etiam
post mortē secuti amici, & propinqui. Quid in
P. Scipionē Nasicam effecerint, sine lachrymis
non queo dicere. Nam Carbonem quoq; quem
modo posuimus, propter recentē pēnam Tib.
Gracchi sustinuius. De C. Gracchi autē tribu-
natu quid expectem, non libet augurari Serpit
enim deinde res, quae procliuis ad perniciē cum
semel cōpit, labitur. Videtis in tabella iā ante
quanta sit facta labe, primo Gabinia lege, bien-
nio autē post Cassia. Videre iam uideor popu-
lū. Roma a senatū disiunctū, multitudinisq; arbi-
trio res maxmas agi. Plures enim discent quē
admodum hāc fiant, q̄ quemadmodum his resi-
statur. Quorsum hāc? quia sine socijs nemo quic-
quam tale conatur. Prācipiendū est igitur bo-
nis, ut si in eiusmodi amicitias ignari casu aliquo
inciderint, ne existiment ita se alligatos, ut ab
amicis in magna re aliqua in Rempu. peccanti-
bus nō discedant. Improbis autē pēna statuēda

*qm aliqui s. cōtra
Romano.*

est,

^{qui vultu mibi sapientis} ^{parabola de} **M. CICERONIS**
^{et tunc in} **habitos in Gracia, placuisse opinor mirabilia**
Refugensio ^{habitu} **quædam. Sed nihil est quod illi non persequan-**
^{amicitias} **tur suis augurjs, partim fugiendas esse nimias**
^{amicitias} **amicitias, ut necesse sit unum sollicitum esse pri-**
^{amicitias} **pluribus, satis superq; esse sibi suarum cuicq; re-**
^{amicitias} **rum curam. Alienis nimis implicari molestum**
^{amicitias} **esse, q̃ commodissimum esse laxissimas habenas**
^{amicitias} **habere amicitia, quas vel adducas cum velis, vel**
^{amicitias} **remittas. Caput enim esse ad beate uiuendum se-**
^{amicitias} **curitatem, qua frui non possit animus, si tanquã**
^{amicitias} **parturitur unus pro pluribus. Alios autẽ dicere**
^{amicitias} **aiunt etiã multo inhumanius, quem locum bre-**
^{amicitias} **uiter perstrinxit paulo ante, præsidijs adiuuemetq;**
^{amicitias} **causa non beneuolentiã, neq; charitatis amici-**
^{amicitias} **tias esse expetendas. Itaq; ut quicq; minimum fir-**
^{amicitias} **mitatis habeat, minimumq; iuriũ, ita amicitias**
^{amicitias} **appetere maxime. Ex eo fieri, ut mulier culæ ma-**
^{amicitias} **gis amicitiarum præsidia quærant q̃ uiri, & in-**
^{amicitias} **opes, q̃ opulenti, & calamitosi q̃ hi qui putan-**
^{amicitias} **tur beati. O præsclaram sapientiã. Solem enim e-**
^{amicitias} **mundo tollere uidetur, qui amicitiam e uita tol-**
^{amicitias} **lunt, quã a dñs immortalibus nihil melius habe-**
^{amicitias} **mus, nihil iucundius. Quæ est enim ista securitas**
^{amicitias} **specie quidem blanda, sed re ipsa multis locis re-**
^{amicitias} **pudianda est. Neq; enim est consentaneum, ullã**
^{amicitias} **honestam rem, actionemue, ne sollicitus sis, aut**
^{amicitias} **non suscipere, aut suscepam deponere. Quod si**
^{amicitias} **curã**

^{in amicitia}
LAELIVS DE AMICITIA.

^{curam fugiunt, ut utrumque} curam fugiunt, ut utrumque
^{ut utrumque} est ut cum aliqua cura res sibi contrarias asper-
^{ut utrumque} netur atq; oderit, ut bonitas malitiam, tempera-
^{ut utrumque} tia libidinem, ignaviam fortitudo. Itaq; uideas
^{ut utrumque} rebus iniustis, iustos maxime dolere, imbecilli-
^{ut utrumque} bus fortes, flagitiosis modestos. Ergo hoc pro-
^{ut utrumque} prium est animi bene constituti, & lätari bonis
^{ut utrumque} rebus, & dolere contrariis. Quamobrem si cadit
^{ut utrumque} in sapientem animi dolor, qui profecto cadit, ni-
^{ut utrumque} si ex eius animo extirpatam humanitatem arbi-
^{ut utrumque} tremur, quę causa est ut amicitia funditus tolla-
^{ut utrumque} mus e uita, ne aliquas propter eam suscipiamus
^{ut utrumque} molestias? Quid enim interest (motu animi sub-
^{ut utrumque} lato) non dico inter pecudem & hominē, sed in-
^{ut utrumque} ter hominē & saxum, aut truncum, aut quiduis
^{ut utrumque} generis eiusdē? Neg; enim sunt isti audiendi, qui
^{ut utrumque} uirtutem duram, & quasi ferream esse quādam
^{ut utrumque} uolunt, quę quidem est tū multis in rebus, tum
^{ut utrumque} in amicitia tenera atq; tractabilis, ut ex bonis
^{ut utrumque} amici quasi diffundatur, & in commodis distra-
^{ut utrumque} hatur. Quamobrem angor iste qui pro amico se-
^{ut utrumque} pe capiendus est, non tantum ualet ut tollat e ui-
^{ut utrumque} ta amicitiam, non plus q̃ ut uirtutes, quia non-
^{ut utrumque} nullas curas & molestias afferunt, repudiētur.
^{ut utrumque} * Cum autē contrahat uirtus amicitiam (ut su-
^{ut utrumque} pra dixi) si qua significatio uirtutis eluceat, ad
^{ut utrumque} quam se similis animus applicet & adiungat. Id
^{ut utrumque} cum

Expositio de
contrariis et
iniquis

Probat
ex his

Proprium conch
animi beo sio ei
ne constitit
tuti. luro

Contra Sto
roa etia
Stoic y
ex na hom
toli omnes
afflictus vobis

Repetitio con
In Stoicos
fulcrum
contra
Stoicos

Repetitio con
Conchitio

* Diluit a
terā argu
tiam, qua
colligebat
cum

M. T. CICERONIS

greci, ami-
citas esse
utilitate
mercedas.
Amicitia
ex amore
nascens.
Morum si
militudo
amicitiam

Reperio
comflecti
omni a lib
Philop.

cum contingit, amor ibi exoriatur necesse est.
Quid enim tam absurdum, quod delectari multis in
anibus rebus, ut honore, ut gloria, ut ædificio, ut
uestitu, cultu, corporis, animo autē uirtute pre-
dito eo qui uel amare, uel (ut ita dicam) reda-
mari possit, nō admodum delectari? Nihil est
enim remuneratione beneuolentiæ, nihil uicissi-
tudine studiorum, officiorumque iucundius. Quod
si etiam illud addimus, quod recte addi potest,
nihil est quod ad se rem ulla tam alliciat & tam
attrahat, quā ad amicitiam morum similitudo, cō-
ceditur profecto esse uerum, ut bonos boni dili-
gant, asciscantque sibi quasi propinquitate cōiun-
ctos atque natura. Nihil est enim appetentius si-
milium sui, nihil sapacius quam natura. Quam-
obrem hoc quidem Fānni, & Scæuola constat
(ut opinor) bonis inter bonos quasi necessa-
riam beneuolentiam esse, quæ est amicitia font
à natura constitutus. Sed eadem bonitas etiam
ad multitudinem pertinet, non enim inhumana
uirtus, neque immunis, neque superba, quæ etiā po-
pulos uniuersos tueri, eisque optime consulere so-
leat, quod non faceret profecto, si à charitate ul-
gi abhorreret. Atque etiam mihi qui idem uidentur,
qui utilitatis causa fingunt amicitias, amabili-
simum nodum amicitia tollere: non enim tam uti-
litas parita per amicum, quam amici amor ipse
delectat.

1. si no
libit aliq
agnitio am
itias utilitat
mercedas in

1. quod sit amicitia non utilitas
sed ipsa est

ita in omnium minoribus pl. spectatur
arg. mittenti. q. p. om. rei missa mixta
p. uerb. in Maureno arg. optig.

LÆLIUS DE AMICITIA.

delectat. Tumq; illud sit, quod ab amico est pro
fectum, iucundum, si cum amore & studio est pro
fectum. Tantumq; abest ut amicitie propter in
digentiam colantur, ut ij qui opibus & copiis,
maximeq; uirtute præditi (in qua plurimum est
presidij) minime alterius indigent, liberalissimi
sint, & beneficentissimi: atq; haud scio an ne opus
sit quidem nihil unquam omnino deesse amicis.
Vbi enim studia nostra uiguisent, si nunquam
studio, nunquã consilio, nunq; opera nostra nec
domi, nec militia Scipio eguisset. Nõ igitur uti
litate amicitia, sed utilitas amicitia consecuta
est. Non ergo erunt homines diuites affluentes
audiendi, si quando de amicitia, quã nec usu, nec
ratione habent cognita, disputabunt. Nam quis
est (proh deum fidem atq; hominũ) qui uelit, ut
neq; diligat quenquã, nec ipse ab ullo diligatur,
circumfluere omnibus copiis, atq; in omnium re
rum abundantia uiuere? Hec enim est Tyranno
rum uita, nimirũ in quo nulla fides, nulla chari
tas, nulla stabilis beneuolentia potest esse fidu
cia: omnia semper suspecta, atq; sollicita sunt, nul
lus locus est amicitia. * Quis enim aut eum di
ligat, quẽ metuit, aut eum a quo se metui putet?
Coluntur tamẽ simulatione amicitia duntaxat rūt, quẽq;
ad tempus, qd si forte, ut sit plerũq; ceciderint, quisq; odit
tum intelligitur quam fuerint inopes amicorũ.

bat gmini
p. uerb. in
Compassio
Alias be
neficentia
mi.
indigna
habuisse
meo q. filio
et auxilio
effudit
in consa.
Virtutis limit
25 et tyrannorum
qui subleu omnia
h. q. in tota ex
clinet.
de q. d.
Tyranno
rum uita: abun
officiari
Ennius
Quẽ me
tuunt ode
rūt, quẽq;
quisq; odit
perijisse ex
petit.
Cops
habita

Quod
forma tyrannorum.

1. in no posset exorare huiusmodi
eos, in quos oraret, neq. referri
posset bonum huius.

M. T. CICERONIS

In aduer-
sis cogno-
scuntur
amici.

Expositio
Intra Fortuna
Intra caeca.
Intra nimis sunt
Intra fact.

24
Hoc est motum
motus

Meli⁹ lau-
dabiliusq.
est amicos
q. diuitias
parare.

Collatio omnia
q. et familiaris
et aliorum q. expe-
nditur.

Amplificatio a
q. putatione.

Quod Tarquinius dixisse ferunt, tum cum exil-
esset, se intellexisse, quos fidos amicos habuisset,
quosq. infidos cum iam neutris gratia referre
posset. Quanq. miror in illa superbia, & impor-
tunitate, si quicquam habere potuit. Atq. ut huius
quem dixi mores, ueros amicos parare non po-
tuere, sic multorum opes prepotentium excludere
amicitias fideles. Non enim solum ipsa fortuna
caeca est, sed eos etiam plerumq. efficit caecos, quos
complexa est. Itaq. illi ceteruntur fastidio, & co-
tumacia, neq. quicquam insipiente fortunato in-
olerabilius fieri potest. Atq. hoc quidem uidere li-
cet, eos, qui antea comodis fuerunt moribus, im-
perio, potestate, prosperis rebus immutari, sper-
nitiq. ab his ueteres amicitias, & indulgere nouis.
Quid autem stultius, q. ut plurimum copiis, fa-
cultatibus, opibus possint cetera parare, quae pa-
rantur pecunia, equos, famulos, uestes, gloria,
uasa preciosa, amicos non parare, optimam & pul-
cherrimam uitam (ut ita dicam) suppellestem.
Etenim cetera cum parantur, cui parentur ne-
sciunt, nec cuius causa laborent. Eius enim est isto-
rum quicquid est, qui vincit eos uiribus. Amici-
tiarum sua cuiq. permanet stabilis, & certa pos-
sessio, ut etiam si illa maneant, quae sunt quasi do-
na fortunae, tamen uita inculta & deserta ab ami-
cis non possit esse iucunda. sed haec haecenus.

q. q. d. Consti-
tuit amicitia

*De magnitudine suavi et robore aut amicos
dicitur aut de fontis amicis per ea quodammodo
non valio loco debet nos continas de modo d.*

L AELIVS DE AMICITIA

Constituendi aut sunt, qui sint in amicitia fines,
& quasi termini diligendi, de quibus tres uideo
sententias ferri, quarum nullam probo. * Vnam,
ut eodem modo erga amicum affecti simus, quo
erga nosmetipsos. Alteram, ut nostra in amicos
benevolentia, illorum erga nos benevolentia pa-
riter aequaliterque respondeat. Tertiā, ut quanti-
quisque seipsum facit, tanti fiat ab amicis. Harum
trium sententiarum nulli prorsus assentior, nec enim
illa prima vera est, ut quemadmodum in se quisque,
sic in amicum sit animatus. Quam multa enim que
nostra causa nunquam faceremus, facimus causa ami-
corum, precari amicis ab indigno, supplicare, tu
acerbius in aliquem inuehi, insectarique uehemen-
tius, que in nostris rebus non satis honeste, in ami-
corum sunt honestissime. Multaque res sunt, in qui-
bus de suis commodis uiri boni multa detrahunt,
detrahique patiuntur, ut ijs amici potius quam ipsi fruan-
tur. Altera sententia est, quae definit amicitiam
paribus officiis, ac uoluntaribus. Hoc quidem est
nimis exigue, & exiliter ad calculos uocare ami-
citiam, ut par sit ratio acceptorum, & datorum. Los uocare
Ditior mihi & affluentior uidetur esse uera ami-
citia, nec obseruare restricte, ne plus reddat quam
acceperit. Neque enim uerendum est ne quid ex-
cidat, aut ne quid in terram defluat, aut ne plus
a quo quid in amicitia congeratur. Tertius uero

Qui sint in amicitia fines.
25
* Ut antea de fonte amicitiae disseruit, ita nunc exponit, quantum oportet esse studiū uoluntati & inter amicos plurimum.

*Cosuetudo alibi
posita in Joh. ma*

Ad calculum
Los uocare
Ditior mihi & affluentior uidetur esse uera amicitia, nec obseruare restricte, ne plus reddat quam acceperit. Neque enim uerendum est ne quid excidat, aut ne quid in terram defluat, aut ne plus a quo quid in amicitia congeratur. Tertius uero

ille
3: fontis hic.

+ Confutatio et correctio sine contrarietate. si amicus
amici. tamque suis. ostendit autem hoc correctio in
et omnia de omnibus quae est apud aristotelem in libro de virtutibus
tamque sine amabili. M. T. CICERONIS

ille finis deterimus, ut quanti quisque se ipse fa-
ciat, tati fiat ab amicis. Sepe in quibusdam autem
mus abiectionis est, aut spes amplificandae fortu-
nae fractior. Non est igitur amici talem esse in-
eum, qualis ille in se est. Sed potius debet erui
& efficere, ut amici iacentem animum excitet in-
ducaturque in spem, cogitationemque meliorem. Alius
igitur finis verae amicitiae constituendus est, si-
prius, quod maxime reprehendere Scipio soli-

* Confutatio sententiae Biantis. Ama tanquam osur-

rus sit, edixero. * Negabat ullam vocem inimici-
torem amicitiae potuisse reperiri, quod eius qui di-
xisset ita amare oportere, ut aliquando esset osu-
rus, nec vero se adduci posse, ut hoc quae admodum
putaretur à Biante esse dictum crederet, qui sa-
piens habitus esset unus et sapiens, sed impuri cuius-
dam, & ambitiosi, aut omnia ad suam potentiam
reuocantis esse sententiam. Quonam enim modo
quisquam amicus esse poterit, cuius se putabit ini-
micum esse posse? Quin etiam necesse erit cupe-
re & optare, ut qui sapientissime peccet amicus, quo
plures det sibi tanquam anas ad reprehendendum.
Rursum autem recte factis, commodisque amico-

rum necesse erit angere, dolere, invidere. Quare
hoc quidem preceptum cuiuscunque est, ad tollendam
amicitiam valet. * Illud potius praecipendum

* De deletionis amicum. Corruptio est amicum. fuit, ut eam diligentiam adhibeamus in amicitijs
praeparandis, ut ne quando amare inciperemus

L AELIVS DE AMICITIA.

eum, quem aliquando odisse possemus. Quin e-
 riam si minus felices in diligendo fuissetis, fe-
 rendum id Scipio potius, q̄ inimicitiarum tem-
 pus cogitandum putabat. * His igitur finibus *
 utendum arbitror, ut cum emendati mores ami-
 corum sint, tum sit inter eos omnium rerū, con-
 filiorum, & voluntatū sine ulla exceptione com-
 munitas, ut etiā si qua fortuna acciderit, ut mi-
 nus iuste amicorum voluntates adiuuandę sint,
 in quibus eorum aut de capite agatur, aut fama,
 declinandū est de uia, modo ne summa turpitu-
 do sequat̄. Est enim quaten⁹ amicitie dari licentia
 possit. Nec uero negligēda est fama, nec medio-
 cre telum ad res regēdas existimare oportet be-
 neuolentiā ciuium, q̄ blandicijs & assentationi-
 bus colligere turpe est. Virtus quam sequit̄ cha-
 ritas, minimē repudianda est. Sed (sepe enim re-
 deo ad Scipionē cuius omnis sermo erat de ami-
 citia) querebatur, quod in omnibus rebus homi-
 nes diligentiores essent, ut capras & oues quot
 quisq̄ haberet, dicere posset, amicos quot habe-
 ret dicere non posset, & in illis quidem parādis
 curam adhibere, in amicis eligēdis negligentes
 esse, nec habere quasi signa quāda & notas, qui-
 bus eos qui ad amicitia essent idonei, iudicaret̄.
 Sunt igitur firmi & stabiles, & cōstantes eligen-
 di, cuius generis est magna penuria, & iudicare

C

difficile

De talibz
amicis;

non sicut prius post
 q̄nteruo h̄ studio et
 volūtatē q̄ amicos.

ne olim q̄nteruo, quod m̄a:
 q̄nteruo
 Conclu-
 dit suā sen-
 tentiā pro-
 ponens.

Quousq̄
 amicitia
 producenda est.

28

29

q̄nteruo h̄ p̄p̄a
 Et admittit ad p̄p̄a:
 n̄ ad amicitia.

q̄nteruo h̄ p̄p̄a
 q̄nteruo h̄ p̄p̄a

De talibz
amicis;

Difficile
est amicū
iudicare.

difficile est sanē nisi expertum. Experiēdum au-
tem est in ipsa amicitia. Ita præcurrit amicitia
iudicium, tollitq; experiendi potestatē. Est igitur

*neesse est facere
in cognoscendo
et sic amicos*

30 prudentis sustinere ut cursum, sic impetū beneuo-

31 lentię quo utamur, quasi aquis tentatis, sic amici-

tis aliqua parte periclitatis morib; amicorum.

Quidā sepe in parua pecunia perspicuit q̄ finle-

* Cause q-
bus possit
cognosci
cōstantia.

ues. Quidā autē quos parua mouere nō potuit,

cognoscunt in magna. * Si uero erunt aliqui re-

perti, qui pecuniā præferre amicitie sordidū exi-

stimēt, ubi eos inueniemus, q̄ honores, magistra-

tus, imperia, potestates, opes, amicitia nō ante-

ponāre ut cū ex altera parte pposita hec sint, ex

altera uis amicitia, nō multo illa malint. Imbe-

cilla em̄ humana natura est ad contemnendā po-

tentia, quā etiā si neglecta amicitia cōsecuti sunt,

excusati iri arbitrant, quia non sine magna cau-

sa sit neglecta amicitia. Itaq; ueræ amicitia diffi-

cillime reperiunt in his qui in honoribus, reſq;

publica uersant. * Vbi em̄ istum inuenias, qui ho-

norē amici anteponat suo? Quid (hec ut omittā)

q̄ graues, q̄ difficiles pleriq; uident calamitatu

societates, ad quas non est facile inuentus qui de-

scendat, quanguam Ennius recte inquit:

Amicus certus, in re incerta cernitur.

Tamē hec duo leuitatis & infirmitatis plerosq;

cōuincunt, aut si in bonis rebus cōtempnunt ami-

*et familia bona
fortius q̄ ami-
cos bonos.*

* Iulius
Cesar. Si
uiolādum
est ius, re-
gnādi gra-
tia uiolan-
dum est, in
ceteris re-
bus pietas
et colas.

*+ alia
amicus
nota
q̄ est
om̄i re
iusta*

32

*et si bene ut est
solum perit in ignem
Tunc si deo est in p̄uēda
res.*

*cos,
q̄ uoluit
et amicus
com̄i ut.*

*in re incerta, q̄ est
amici in p̄uēda*

LAELIVS DE AMICITIA.

cos, aut si in malis deserunt. Qui igitur utraq; in
re grauem, constantem, stabilem se in amicitia praestiterit, hunc ex maxime raro genere hominum iudicare debemus, & penè diuino. Firmamentum autem stabilitatis, constantiae est eius, quam in amicitia quaerimus, fides. Nihil enim stabile est, quod infidum est. Simplicem praeterea & communem, & consentientem, & qui rebus iisdem modum uentur, eligi par est, quae omnia pertinent ad fidelitatem: neque enim fidum potest esse multiplex ingenium & tortuosum: neque uero qui non iisdem rebus mouetur, & natura consentit, fidus aut stabilis potest esse. Addendum eodem est, ut ne criminibus aut inferendis delectetur amicus, aut credat oblati: quae omnia pertinent ad eam quam iam dudum tracto constantiam. Ita fit uerum illud, quod initio dixi, amicitiam nisi inter bonos esse non posse. Est enim boni uiri (quem eundem sapientem licet dicere) haec duo tenere in amicitia. Primum, ne quid fictum sit, neue simulatum. Aperte enim uel odisse alium magis ingenuum est, quam fronte occultare sententiam. Deinde non solum ab aliquo oblatas criminationes depellere, sed ne ipsum quidem esse suspitiosum, semper aliquid existimantem ab amico esse uiolatum. * Accedat huc suauitas quaedam oportet sermonum, tum atque morum, haud quaquam mediocre condimentum.

Fides stabili-
bilis, ami-
citiae fun-
damentum.
et aduersus.

boni et potest
Cuiusmodi
amicitia et qua
cum opo oportet
et aduersus
non ami-
cum

* Suauitas
condimen-
tum ami-
citiae.

Tristitia
& seueritas
abesse
debent ab
amicitia.

*Responso
ad quæstionem
de amicis
quæ sit
amicitia
et quid
sit
amicus*
Noui amici
non sunt
ueteribus
anteponendi.

33
Noradum
proverbiū

*Similitudo
est quæ
est quæ
est quæ*

Isocrates
Nouos amicos
parans noli
ueterū obliuisci.

*Confutatio
propositi
de equo.*

*Ad præ
ad præ
ad præ
ad præ*

*Ad præ
ad præ
ad præ
ad præ*

tum amicitia. Tristitia autem & in omni re seueritas abesse debet: habet illa quidem grauitatē, sed amicitia remissior esse debet, et liberior, & dulcior, & ad omnem comitatē, facilitatēq; p̄liuor. Existit autem hoc loco quædam quæstio subtilissilis. Num quando amici noui, non indigni amicitia, ueteribus sint anteponendi: ut equis uetulis, teneros anteponere solemus. Indigna dubitatio homine. Non enim amicitiarū esse debent, sicut aliarum rerū societates. Veterrima quæq; (ut ea uina quæ uetustatem ferunt) esse debent suauissima, uerumq; illud est quod uulgo dicit, Multos modios salis simul edendos esse, ut amicitia munus expletum sit: * nouitates autem si spem afferunt, ut tanquā in herbis non fallacibus fructus appareat, non sunt illa quidem repudianda: uetustas tamē suo loco conseruanda est. Maxima est enim uis uetustatis, & consuetudinis, atqui in ipso equo (cuius modo mentionem feci) si nulla res impediat, nemo est qui non eo consueuit, libentius utatur, quā intractato & nouo. Nec modo in hoc quod est animal, sed in ijs etiam, quæ sunt inanimata, consuetudo ualeat, cum locis etiam ipsis montosis delectemur, & syluestribus, in quibus diutius comorati sumus. Sed maximum est in amicitia, superiore parem esse inferiori. Sæpe enim excellentia quædam sunt,

*et in istis
amicis*

L AELIVS DE AMICITIA.

sunt, qualis erat Scipionis in nostro (ut ita dicā)
grege. Nunquam se ille Philo, nunqua Rutilio,
nunquam Mummiō anteposuit, nunquā inferioris
ordinis amicis. Q. uero Maximum fratrem

Superior
etate colē
dusest.

egregium uirum omnino sibi nequaquā parem, qd
is anteibat et tate tanquam superiorem colebat:
quod faciendum, imitandumq; est omnibus: ut
si quam praestantiam uirtutis, ingenij, fortunae
consecuti sunt, impartiant eam suis, communi-
centq; cum proximis, ut si parentibus nati sunt
humilibus, si propinquos habeant imbecilliores
uel animo, uel fortunae, eorum augeat opes, eiq;
honori sint, & dignitati, ut in famulis, qui ali-
quandiu propter ignorātiā stirpis, & generis
in famulatu fuerint, cum cogniti sunt, & aut deo-
rum, aut regum filij inuenti, retinent tamen cha-
ritatem in pastores, quos patres multos annos
esse duxerūt. Quod quidem est multo profecto
magis in ueris patribus, certisq; faciendum.

* Fructus em ingenij & uirtutis, omnisq; prae-
stantiae tum maxime capitur, cum in proximū
queng; confertur. Ut igitur hi qui sunt in ami-
citiae conjunctionisq; necessitudine superiores,
se aequare cum inferioribus debet, sic inferiores
dolere non debent, se a suis amicis aut ingenio,
aut fortuna, aut dignitate superari. Quorū ple-
tiq; aut querūtur semper aliquid, aut etiam ex-

C 3 probrant,

Progen de exote
Scipione

1. q. si in ferreos
amici

inferiori
panij nato et ho.

reba, qui q. p. b.

non minus q. d.

fate quare q.

noia glorie d.

statim a pra missis

e exponij, spie

tate omni oia

e Intat e m

passio

34

Volu.

Alme p. p. p.

quod roher

in p. d. e. u. d.

o. p. o. r. o. m.

q. m. p. m.

riat e p. r. o. d. s.

probrant, eoque magis, si habere se putant, quod officiose, amice, & cū labore aliquo suo factum queant dicere. Odiosum sanē genus hominum officia exprobrantium, quę meminisse debet is, in quem collata sunt, non commemorare qui contulit. Quamobrē ut hi qui superiores sunt, submittere se debent in amicitia, sic quodammodo inferiores extollere. Sunt enim quidam, qui molestas amicitias faciunt, cū ipsi se contemni putant. Quod non ferē cōtingit nisi his, qui etiam contemnendos se arbitrantur, qui hac opinione non modo uerbis, sed etiam opere leuandi sunt.

* Quatenus * Tantum autē cuius tribuendum est: primum, inferiori a quantum ipse efficere possis; deinde etiā quantum ille, quem diligas atque adiuues, possit sustinere. Non enim tū possis (quantumuis licet ex cellas) omnes tuos ad honores amplissimos perducere, ut Scipio Rutilium potuit consulē efficere, fratrem eius * Lucium nō potuit. Quod si etiam possis quiduis deferre ad alterum, uidentur tamē, quid ille possit sustinere. Omnino amicitia, corroboratis iam, confirmatisque & ingenijs, & aetatibus iudicandæ sunt: nec si qui incunte ætate uenandi, aut pilæ studiosi fuerint, eos habere necessarios oportet, quos tum eorū studio præditos dilexerunt. Isti enim modo nuntices & pædagogi iure uetustatis, plurimū beneuolentia

Meminis-
se debet is,
in quē col-
latum est
beneficiū,
nō memo-
rare q̄ con-
tulit.

propter quod ne
inferioribus se
in superioribus
honoribus gerant.

* Quatenus
inferiori a
mico serui-
endum.
Scipio Ru-
tiliū consu-
lem fecit.

* Lælium.
Amicitia
etate pro-
fectu iudi-
candæ sunt.

propter quod
similitudine
moralis q̄ in
amicis requi-
ritur ad stabili-
endam amicitiam

* Tantum autē cuius tribuendum est: primum,
quantum ipse efficere possis; deinde etiā quan-
tum ille, quem diligas atque adiuues, possit susti-
nere. Non enim tū possis (quantumuis licet ex-
cellas) omnes tuos ad honores amplissimos per-
ducere, ut Scipio Rutilium potuit consulē effi-
cere, fratrem eius * Lucium nō potuit. Quod si
etiam possis quiduis deferre ad alterum, uiden-
tur tamē, quid ille possit sustinere. Omnino
amicitiæ, corroboratis iam, confirmatisque & in-
genijs, & aetatibus iudicandæ sunt: nec si qui in-
cunte ætate uenandi, aut pilæ studiosi fuerint,
eos habere necessarios oportet, quos tum eorū
studio præditos dilexerunt. Isti enim modo nu-
tices & pædagogi iure uetustatis, plurimū be-
neuo-

LAELIVS DE AMICITIA.

neulentię postulabunt, qui negligendi quidem
nō sunt, sed alio quodā modo colendi: aliter em̄
amicitię stabiles permanere non possunt. * Dis-
spares enim mores, disparia studia sequunt, quo-
rum dissimilitudo dissociat amicitias, nec ob a-
liam causam ullam boni improbis, improbi bo-
nis amici esse non possunt, nisi quod tanta est in-
ter eos, quanta maxima potest esse, morum, stu-
diorumq; distantia. Recte etiam precipi potest
in amicitijs, ne quis intemperata quodā benivo-
lentiā (quod sæpe fit) impediāt magnas uti-
litates amicorū. Nec enim (ut ad fabulas redeā)
Troiam Neoptolemus capere potuisset, si Ly-
comedem, apud quē erat educatus, multis cum
lachrymis iter suum impediētē audire uoluis-
set. Et sæpe incidunt magnæ res, ut discēdum
sit ab amicis, quas qui impedire vult, quod desi-
deriū non facile ferat, is & infirmus est, mollisq;
natura, & ob eam ipsam causam in amicitia pa-
rū iustus. Atq; in omni re cōsiderandū est, & qd
postules ab amico, & quid patiāre à te impetra-
ri. Est etiam quasi quædam calamitas in amici-
tjjs dimittēdis nonnunquā necessaria. Iam enim
à sapiētum familiaritatibus ad uulgares amici-
tias oratio nostra delabitur. Erumpunt sæpe ui-
tia amicorum tum in ipsos amicos, tum in alie-
nos, quorū tamen ad amicos redundet infamia.

C 4 Tales

Conversum mla

35

* Amplifi-
cat à dista-
mili.

36

labilis amicitia
nō fit.

Procepta hinc
Amplexus vbi
Et hinc et hinc
amicorum.

Lycome-
des.
Neopto-
lemus.

Cōsiderā-
dum est
quid ab a-
micis peti-
tur.

triditio

Ita amicitia
vulgarij pete-
ta trahit
quædam similitudo
amicorum
actum dē.

Disfluende
magis q̄
discindende
amicitiæ.

Tales igitur amicitie sunt remissione usus leuan-
da, & (ut Catone dicere audiui) disfluende ma-
gis quam discindenda sunt, nisi quædam admo-
dum intolerabilis iniuria exarserit, ut neq̄ re-
ctum, neq̄ honestum sit, neq̄ fieri possit, ut non
statim alienatio, disunctioq̄ facienda sit. Sin au-
tem morum aut studiorum cōmutatio quædam
(ut fieri solet) facta erit, aut in Reipub. partib⁹
dissentio intercesserit: (Loquor enim, ut paulo
ante dixi, non de sapiētum, sed de communibus
amicitijs) cauendum erit, ne non solum amicitie
deposita, sed inimicitie etiam suscepra uidean-
tur. Nihil enim turpius, q̄tum eo bellum gere-
re, qui cum familiariter uixeris, ab amicitia Q.

Q. Pompei⁹.

Pompei mei nomine se remouerat (ut scitis) Sci-
pio, propter dissentionem autem, quæ erat in
Metellus.

Metellus.

Repub. alienatus est à collega nostro Metello,
utrunq̄ egit grauius, autoritate & offensione
animi non acerba. Quamobrē primum danda

ab illis
passim ob
narrat:

opera est, ne qua amicorū dissidia fiant, sin tale
aliquid euenerit, ut extinctæ potius amicitie q̄
oppressæ uideantur. * Cauendum uero est, ne
etiam in graues inimicitias conuertant se ami-
citie, e quibus iurgia, maledicta, contumeliæ gi-
gnuntur. Quæ tamen si tolerabiles erunt, feren-
dæ sunt. Et hichon⁹ ueteri amicitie tribuendus
est, ut is in culpa sit qui faciat, non qui patiarur
iniuriā.

• Prestan-
dum ne ex
amicis ho-
stes fiant.

Regula quatuor de amicis diligendis et diligendis

LAELIVS DE AMICITIA.

iniuriarum. * Omnino omnium horum uitiorum * Genera-
atq; incommodorū, una cautio est, atq; una pro-
missio, ut ne nimis cito diligere incipiat, neue in-
dignos. Digni aut sunt amicitia, quibus in ipsis
inest causa cur diligantur. Rarum genus (& qui-
dem omnia preclara rara) nec quicq; difficilius,
gnos.

q̄ reperire, quod sit omni ex parte in suo genere
perfectum. Sed pleriq; neque in rebus humanis
quicquā bonum norunt, nisi quod fructuosum
sit, & amicos tanquam pecudes, eos potissimum

diligunt, ex quibus sperant se maximū fructum
esse capturos. Itaq; pulcherrima illa, & maxime
naturali carent amicitia, per se, & propter se ex-
petenda, nec sibi ipsi exemplo sunt, hæc uis ami-
citiae qualis & quanta sit. Ipse enim se quisq; dili-
git, non ut aliquam à seipso mercedē exigat cha-
ritatis suae, sed quod per se sibi quisq; charus est:

quod nisi idem in amicitiam transferatur, uerus
amicus nunquā reperietur. Est em̄ is amicus qui
dem, qui est tanquā alter idem. * Quod si hæc ap-
parent in bestiis, uolucris, agrestibus, natanti-
bus, suis, cicuribus, feris, primum ut se ipsi di-
ligant: (Id enim pariter cum omni animāte na-
scitur) deinde ut requirant, atque appetant ali-
quas alias animantes, ad quas applicet eiusdem
generis. Idq; faciunt cum desyderio, & cum qua-
dam similitudine amoris humani: quanto id ma-

C 5 gis

Rosaphro.

Quid sit Repens
amicus. *Reperitur*
* Ab exē
plo bestia-
rum.

Argumenta
a minori ad
magis prop
hæ ab exē
lo bestiarum.

ut in reperiunt a uirtute
non ad uirtutē

gis in homine fit natura, qui & se ipse diligit, &
 38 alterum acquirit, cuius ^{animi} animum cum suo cōmi-

Amic⁹ uir
 bonus esse
 debet.

*alia respicitur illo
 ad qm se admo-
 dum propicioli q
 volunt ita am-
 cum in q mibit
 desi derant.*

Nam nisi
 honestū &
 rectū petē-
 dum est.

*uni huius
 benevolentia
 facit oia
 39 propter
 virtutē
 no qd
 vultat*
 Nō debet
 uerecūdia
 ab amicitia
 abesse.

*propter hanc
 da uerecūdia
 addita confutatur
 dicitur qd qd
 ab esse debet ab
 amicitia*

sceat, ut efficiat penē unum ex duobus. Sed ple-
 riq; peruerse, ne dicam impudenter, amicū ha-
 bere talem uolunt, quales ipsi esse non possunt,
 quāq; ipsi non tribuunt amicis, hęc ab his desy-
 derant. Par est autem, primū ipsum esse uirum
 bonum, tum alterum similem sui quærere. In ta-
 libus, ea, quam iam dudum tractabamus, stabi-

litas amicitia confirmari potest, cū homines be-
 neuolentia cōiuncti, primum cupiditatibus iis,
 quibus ceteri seruiunt, imperabunt: deinde
 æquitate, iustitiāq; gaudebunt, omniāq; alter p-
 altero suscipiet. Neq; quicquā unquam nisi ho-
 nestum & rectum alter ab altero postulabit, ne-
 que solum colent se inter se ac diligēt, sed etiam
 uerebuntur. Nam maximum ornāmētum ami-
 citia tollit, qui ex ea tollit uerecundiam. Itaque
 in his perniciosus est error, qui existimant libi-
 dinum, peccatorumq; omnium patere in amici-
 tia licentiam. Virtutum enim amicitia adiutrix

à natura data est nō uitiorum comes, ut quoniā
 solitaria nō posset uirtus ad ea quæ summa sunt
 peruenire, coniuncta & sociata cum altera per-
 ueniret, quæ si quos inter societas est, aut fuit, aut
 futura est, eorum est habendus ad summum na-
 turæ bonum, optimus beatissimuscq; comitatus.

Hæc

LAELIUS DE AMICITIA.

* Hec est, inquam, societas, in qua omnia insunt, ^{* Ampli} ^{de laudi}
 quæ putat homines expetenda, honestas, gloria, ^{catio.} ^{bus vero}
 tranquillitas animi, atq; iucunditas: ut cum hæc ^{amicitijs}
 adfint, beata uita sit, & sine his esse non possit:
 quod cum optimum maximumq; sit, si id uolu-
 mus adipisci, uirtuti opera danda est, sine qua
 neq; amicitiam, neq; ullam rem expetendâ con-
 sequi possumus. Ea uero neglecta, qui se amicos
 habere arbitrantur, tū se deniq; errasse sentiunt,
 cū eos grauis aliquis casus experiri cogit. Quo-
 circa dicendum est etiam sepius, cum iudicaueris
 diligere oportet, nō cum dilexeris iudicare. Sed
 cum multis in rebus negligētia plectimur, tum
 maxime in amicis & diligendis, & colendis. ^{Apothe}
 Præ posteris enim utimur consilijs, & acta agi- ^{gma. Iudi}
 mus, quæ uetamur ueteri prouerbio. Nam im- ^{candū est}
 plicati ultro & citro, uel usu diuturno, uel etiam ^{prius q̄ dīa}
 officijs repēte in medio cursu amicitias, exorta ^{ligamus.}
 aliqua offensione, dirumpimus. Quo etiam ma-
 gis uituperanda est rei tam maxime necessariae
 tanta incuria. * Vna est enim amicitia in rebus
 humanis, de cuius utilitate omnes uno ore con-
 sentiunt, quanquā a multis ipsa uirtus cōtemni-
 tur, & uenditatio quædam atq; ostentatio esse di-
 citur. Multi diuitias despiciunt, quos paruo con-
 tentos, tenuis uictusq; delectat. Honores
 uero, quorum cupiditate quidam inflammātur,
 quā

<sup>Ampl. hinc p̄
compensat</sup>
 * Ampli ^{de dignita}
 catio ostē- ^{te. et vili}
 des quā ^{tate amici}
 late pa- ^{ni. q̄nto}
 teat amici ^{est. q̄nto}
 tia, & quā ^{est. q̄nto}
 to prestā- ^{bonis.}
 bilior sit o- ^{line qui, nq̄}
 mnibus re- ^{vita est}
 ligis bonis. ^{aliqua est.}
 p̄. voluptas aliq̄.

no 84 amicitia

M. T. CICERONIS

quā multi ita cōtemnunt, ut nihil inanius esse
 nihil leuius, existiment. Item cetera quę quibul-
 dam admirabilia videntur, permulti sunt, qui p-
 nihilo putent. De amicitia omnes ad unum idē
 sentiunt, & hi qui ad Rempub. se contulerunt, &
 hi qui rerum cognitione, doctrināq; delectan-
 tur, & hi qui suum negotium gerunt otiose: po-
 stremo hi qui se toros tradiderūt uoluptatibus,
 sine amicitia uitam esse nullam sentiunt, si mo-
 do uelint aliqua ex parte liberaliter uiuere. Ser-
 pit enim nescio quomodo per omnium uitā ami-
 citia, nec ullam ætatis degendæ ratione patitur
 esse ex parte sui. Quin etiam si quis asperitate
 ea est, & immanitate naturæ, ut cōgressus & so-
 cietatem hominum fugiat atq; oderit, qualē fuit
 se Athenis Timonem nescio quem accepimus,
 tamen is pati non possit, ut non acquirat aliquē,
 apud quem euomat uirus acerbioris suæ. Atq;
 hoc maxime iudicaretur, si quid tale posset con-
 tingere, ut aliquis nos deus ex hac omnium fre-
 quentia tolleretur, & in solitudinem uspiam collo-
 caret, atq; ibi suppeditans omnium rerū, quas
 natura desyderat, abundantiam & copiam, ho-
 minis omnino aspiciendi potestatem eriperet,
 quis tam esset ferreus, qui eam uitam ferre pos-
 set? cuiq; non auferret fructum uoluptatum o-
 mnium solitudo? Verum ergo illud est, quod à
 Tarenis

Timonem & Timonem
 de archita

no homi-
 nis possit
 tollerare
 car vilis

+ *Postea & sanatis spiritibus, et offensionibus*
que maxime plent in omnia. R. & admodum de amicos
que amicitia, et de offensionibus ad laetare.
LAELIVS DE AMICITIA.

Tarentino Archita (ut opinor) dici solitum, no-
 stros senes commemorare audiui, ab alijs seni-
 bus auditu: Si quis ^{est} celum ^{est} ascendisset, naturamq;
 mundi, & pulchritudinem syderum perspexis-
 set, insuauem illam admirationem ei fore, quæ iu-
 cundissima fuisset, si aliquæ cui narraret, habuis-
 set. Sic natura solitariū nihil amat, semperq; ad Naturā nū
 aliquid tanquam administriculum annitit, quod in
 amicissimo quoq; dulcissimum est. Sed cū tot si-
 gnis eadem natura declararet quid uelit, ac querat
 qd desyderet, absurdescimus tamen (nescio quo
 modo) nec ea quæ ab ea monemur, audimus. Est
 enim uarius & multiplex ^{est} usus amicitia, multaq;
 cause suspitionum ^{est} offensionumq; flantur, quas
 tum euitare, tum leuare, tum ferre sapientis est.
 Vna illa subleuanda offensio est, ut & utilitas in
 amicitia & fides retineatur. Nam & monēdi a-
 mici saepe sunt, & obiuergandi, & hæc accipiēda
 amice, cum beneuole fiunt. Sed nescio quomodo
 uerum est, quod in Andria familiaris meus Te-
 rentius dixit: Obsequium amicos, ueritas odium parit.
 Molestia ueritas est, siquidem ex ea nascit odiū,
 quod est uenenum amicitia: sed obsequium mul-
 to molestius, quod peccatis indulgens, præcipi-
 tem amicū ferri sinit. Maxima autem culpa in parit.
 eo est, qui & ueritatem aspernatur, & in fraude
 obsequio impellitur. Omnis igitur hac in re ha-
 bendā

Epiphora

Repositio

*Et al. tang. ha.
 mo sapies, quia
 philosophia no. pl.
 diuere, q. sit in
 prinitas tota
 naturæ hinc
 ut si amicitia
 40 Epiphora.*

Amonicio

*An uerum
 sit Teren-
 tianum il-
 lud, Obse-
 quium am-
 1. quinq;
 re ad as
 qui am-
 7. siml
 ab ami-
 cio.*

*Repositio precepti
 de castigatione doct.
 Terentij admonet
 40 amico*

*Adhuc in hanc sententia
 si vera dicam tibi voluptati no. 110
 si sim voluptati. haud tibi vera
 dixero.*

*Tyranno in modum digni est gerendus 192
tyranni s. dāt, sic volo. sic nullo. sit q. nullo
voluntas, idē tyranni obsequio opus est*

M. T. CICERONIS

benda ratio & diligentia est: primum ut moni-
tio acerbitate, deinde ut obiurgatio contumelia
careat. In obsequio autem (quoniam Terentia-
na p. m. h. m. a. n. d. s. l. d. n. g. i.

*Fugiedam
esse assen-
tationem.*

no uerbo libenter utimur) comitas adfit, assen-
tatio uitiorum adiutrix procul moueatur, quæ
non modo amico, sed ne libero quidē digna est.

*Sic antiphras
atque s. p. d. i. a. n. t.
si ad alium
necessitas ad-
fert, si malle
in conuicio ma-
lere, q. m. ad-
latore. Con-
tra in modum
q. m. d. n. t. / s.
adulatores et
vinos de-
notant.*

Aliter enim cum Tyranno, aliter cum amico ui-
uitur. Cuius autem aures clausæ ueritati sunt,
ut ab amico uerum audire nequeat, huius salus

desperanda est. Scitum est enim illud, Cato-
nis multo melius de quibusdā acerbos inimicos me-
reri, q̄ eos amicos, qui dulces uideantur. Illos

uerum sæpe dicere, hos nunquam. Atq; illud ab-
surdum est, quod hi scilicet qui monentur, eā mo-
lestiam, quā debēt capere, non capiunt, eā quā ca-
piūt, debent carere. Peccasse em̄ se non arguit,
obiurgari moleste ferunt, qd̄ contra b̄portebat

delicto dolere, obiurgatiōe gaudere. Vt igitur
& monere, & moneri proprium est uerę amici-
tiæ, & alterum libere facere, nō aspere: alterum

patienter accipere, non repugnanter: Sic haberi
dum est, * nullam in amicitijs pestem esse maio-
rem, q̄ adulationem, blanditias, assentationem.

quamuis enim multis nominibus est hoc uitium
notandum leuium hominum, atq; fallacium, ad-
uoluptatem loquentium omnia, nihil ad uerita-
tem. * Cum autem omnium rerum simulatio est

uitiosa,

Reperio

• Nullam
pestē ma-
iorem esse
in amici-
tijs q̄ adu-
lationem.
• A genere
assentatio-
nis,

tem. * Cum autem omnium rerum simulatio est
uitiosa,

Iuxta illud phrasionis ad Antipatrum

LAELIVS DE AMICITIA.

invidiosa (tollit enim iudiciū veri, idē adulterat)^{corruptu}
tum amicitia^{in nō loko} repugnat maxime: delet enim ue-
ritatem, sine qua nomen amicitia^{explet} ualere non po-
test. Nam cum amicitia^{explet} uis sit in eo, ut unus qua^{Amicitia}
si animus fiat ex pluribus, qui fieri poterit, si ne
in uno quidem quodq; unus animus erit idemq;
semper, sed uariius, commutabilis, multiplex.^{Amicitia}
Quid enim potest esse tam flexibile, tam deuū,^{DE adulatōibz}
quā animus eius, qui ad alterius nō modo sen-
sum ac uolūtatem, sed etiam uultum atq; nutum
conueritur? Negat quis? nego, ait: aio. Postre-
mo imperaui egomet mihi omnia assentari (ut
ait idem Terentius) sed ille sub Gnathonis per-
sona: quod amici genus adhiberi omnino leuita-
tis est. Multi autē Gnathonum similes cum sint
loco, fortuna, fama superiores. Horum est assen-
tatio molesta, cum ad uanitatem accessit auro-
ritas. * Secerni autem blādus, amicus a uero &
internosci tam potest, adhibita diligentia, q̄ o-
mnia fucata & simulata à synceris atque ueris.
Concio, quē ex imperitissimis constat, tamē iudi-
care solet, quid intersit inter popularem, id est,
assentatorem, & leuem ciuē, & inter cōstantem,
seuerum, & grauem, quibus blanditijs * C. Pa-
pyrius consul nuper influebat in aures concio. * Ab exē-
nis, cum ferret legem de tribunis plebis rescien-
dis. Dissuasimus nos, sed nihil de me, de Scipiōe
dicam

Ego C. C. C.

Cicero.

*ut fuit ma-
a/traud colima:
uent claso tpe.*

M. T. CICERONIS

dicam libentius. Quāta illi, dii immortales, fuit
grauitas, quāta in oratione maiestas: ut facile
ducem populi Romani, non comitem diceret:
sed affuistis, & est in manibus oratio. Itaq; lex
popularis suffragijs populi repudiata est. Atq;
(ut ad me redeam) meministis Q. Maximo fra-

41

tre Scipionis, & L. Mancino consulibus, q̄ po-
pularis lex de sacerdotijs C. Licini Crassi uide-
batur: cooptatio enim collegiorū ad populi be-
neficium trāsterebatur, atq; is primum instituit
in forum uersus agere cum populo. Tamen illa
uendibilem orationem religio deorū immorta-
lium, nobis defendentibus, facile uincebat. Atq;
id actum est: prētorē me, quinquennio antequam
consul sim factus. Itaque re magis q̄ autoritate
causa illa defēsa est: quod si in scena, id est, in cō-

Scena.

cione, in qua rebus fictijs & adumbratis loci plu-
rimum est, tamen uerum ualeat si modo id pate-
factum & illustratum est, quid in amicitia fieri
oportet, quā tota ueritate perpenditur? In qua
nisi, ut dicit, apertum pectus uideas, tuumq; ostē-
das, nihil fidum, nihil exploratū habeas, ne ama-
re quidem aut amari possis, cum id quā uere
fiat, ignores. Quanquā ista assentatio quamuis
perniciosa sit, nocere tamen nemini potest, nisi
ei, qui eam recipit, atq; ea delectatur. Itaq; sit, ut
is assentatoribus patefaciat aures suas maxime,

Alii
ex p. l. o.

habet apud
per me uide ne

Assenta-
tionem
amat qui
ipse sibi as-
sentatur,

audiret eorum qui
calores.

LÆLIVS DE AMICITIA.

qui ipse sibi assenteretur, & se maxime ipse dele-
 eter. Omnino est amans sui uirtus, optime enim
 se ipsa nouit, quamq; amabilis sit intelligit. Ego ^{Responsio}
 autem non de uirtute loquor, sed de uirtutis ^{obsequio}
 pinione. Virtute enim ipsa non tam multi præ-
 diti esse, quam uideri uolunt. Hos delectat assen-
 ratio. His fiet ad eorum uoluptatē sermo cum
 adhibetur, oratione illam uanam, testimonium
 esse laudum suarum putant. Nulla est igitur hec
 amicitia, cum alter uerum audire non uult, alter
 ad mentiendum paratus est. * Nec parasitorū * Probar
 in comœdijs assentatio nobis facere uideretur, ^{exemplo al-}
 nisi essent milites gloriosi. Magnas uero agere ^{sentationi}
 gratias Thais mihi. Satis erat respondere ma- ^{obnoxios}
 gnas, ingentes inquit. Semper auget assentatio ^{esse illos}
 id, quod is, cuius ad uoluntatem dicitur, uult esse ^{tantiū qui}
 magnum. Quamobrem quamuis blanda ista ua- ^{sibi placet}
 nitas apud eos ualeat, qui ipsi illam allecant et ^{Semp au-}
 inuitant, tamē etiam grauiores, constantioresq; ^{get assen-}
 admonendi sunt, ut animaduertant, nec callida ^{ratio.}
 assentatione capiatur. Aperte enim adulantem ^{Nota.}
 nemo non uidet, nisi qui admodum est excors.
 Callidus ille & occultus ne se infinuet, studiose
 cauendum est: nec enim facile agnoscitur, quippe
 qui etiam aduersando sæpe assenteretur, & lliga-
 re se simulans blandiatur, atq; ad extremum det
 manus, unicuiq; se patiat, ut is qui illusus fit,
 D plus

plus uicisse uideatur. Quid autem turpius, quam
illud? Quod ne accidat magis cauendum est,
ut in Epicureo.

43

Hodie me ante omnis coadmicos stultos senes

versaris, atque luseris lautissime.

Correctio chrysi. Hæc etiam in fabulis stultissima persona est im-
providorum, & credulorum senum. Sed nescio
quo pacto ab amicis perfectorum hominum,
ad est, sapientum (de hac dico sapientia, quæ ui-
detur in hominem cadere posse) ad leues ami-
citas * defluxit oratio. Quamobrem ad illa pri-
ma redeamus, eaq; ipsa concludamus aliquādo.
Virtus, inquam, C. Fanni, & tu Q. Muti, & cō-
ciliat amicitias & conseruat. In ea est enim con-
uenientia rerum, in ea stabilitas, in ea constan-
tia. Quæ cum se extulit, & ostendit lumen suum,
& idem aspexit agnouitq; in alio, ad id se admo-
uet, uicissimq; accipit illud, quod in altero est: ex
quo eorum exardescit siue amor, siue amicitia,
utrunq; enim dictum est ab amando. Amare au-
tem nihil aliud est, nisi eum ipsum diligere, quæ
ames, nulla indigentia, nulla utilitate quaesita.
Quæ tamen ipsa efflorescit ex amicitia, etiam si
tu eam minus securus sis. Hac nos adolescentes
beneuolentia, senes illos L. Paulum, M. Catonem,
C. Gallum, P. Nasicam, T. Gracchum Scipionis
nostri socerum dileximus. Hæc etiam magis elucet
inter

et similia
Quid sit
amare.

Emilia
minors

et similia

inter

LAELIVS DE AMICITIA.

Inter ^{similes} aequales, ut inter me & Scipionem, L. Furium, P. Rutilium, Sp. Mummiu. Vicissim autem senes in adolescentium ^{caritate} charitate acquiescimus, ut in uestra, & in Q. Tiberonis equidē admodum adolescentis, & P. Rutilij Virginij familiaritate delector. Quandoquidem ita ratio comparata est utq; natura q; nostrā, ut alia etas oriatur ex alia, maxime quidem optandum est, ut cum aequalibus possis uiuere, cum quibus tanquam e carceribus emissis, cu iisdem ad calcem (ut dicitur) peruenire. Sed quoniam res humana fragiles, caduca q; sunt, semper aliqui acqui-
rendi sunt, quos diligamus, & a quibus diligamur. Charitate enim, beneuolentiaq; sublata omnis est e uita sublata iucunditas. Mihi quidem Scipio, quanquam est subito ereptus, uiuit tamen, ^{semperq; uiuet.} Virtutem enim semper amauimus, quā extincta non est, nec mihi soli uersatur ante oculos, qui illam semper in manibus habui, sed etiam posteris erit clara & insignis. Nemo unquam animo aut spe maiora suscipiet, qui sibi non illius memoriam atq; imaginē proponendam putet. * Equidē ex omnibus rebus, quas mihi aut fortuna, aut natura tribuit, nihil habeo, quod cum amicitia Scipionis possit comparari. In hac mihi de Republica fuit cōsensus: In hac rerum priuatarum consilium: In eadem

Nota.

D 2

requies

* Coacera
uatio oīm
cōmodorū
& officiorū
quē con-
tulit Scipi-
onis am-
icitia.

a. d. n. a.
o. n. a. o.

de vitiis
luc. h. n.
p. h. n.

M. T. CICERONIS

requies plena oblectationis fuit, nūquam illum
ne minima quidem re offendi, quod quidem sen
serim. Nihil audiui ex eo ipse, quod nolle. Una
domus erat, idem uictus, eisque communis, neque
solum militia, sed etiam peregrinationes, rusti-
cationesque communes. Nam quid ego de studiis
dicam, cognoscendi semper aliquid atque discen-
di: in quibus remoti ab oculis populi, omne o-
mnia

Nota, tium tempusque contriuimus. Quarum rerum re-
cordatio & memoria, si una cum illo occidisset,
desyderium coniunctissimi uiri atque amantissi-
mi ferre nullo modo possem. Sed nec illa ex-
tincta sunt, alunturque porius, & augentur cogi-
tatione & memoria. Et si illis planè orbat^{us} essem,
magnum tamen asferret mihi ætas ipsa solatium.
Diutius enim in hoc desyderio esse nō possum.
Omnia autem breuia, tolerabilia esse debent,
etiam si magna sint. Hæc habui de amicitia,

quæ dicerem. Vos autē hortor,

ut ita uirtutē locetis (sine qua

amicitia esse nō potest) ut

ea excepta, nihil ami-

citia præstabili

us esse pu-

tetis.

MARCI TVLLII CICERONIS

Lxliij, seu de Amicitia

F I N I S.

Offertur

videtur

Comitatus